

Referanse: Jørgen H. Jensenius: Om å gjenreise stavkirker, et svar. *Fortidsvern*, vol.35, 2010, Nr.3: 2, 30

Om å gjenreise stavkirker, et svar.

Per Jonas Nordhagen ønsker i forrige nummer av bladet en drøfting av å rekonstruere Stedje, Årdal, Nes og Ål stavkirker. Han mener det kan gjøres ut fra Georg Andreas Bulls oppmålinger.

Prinsipielt om rekonstruksjon: Veneziacharteret

I Norge er det flere faglige syn på rekonstruksjon av gamle bygninger, fordi fag og forhold varierer og man har ulike tradisjoner å henvise til. Det er i følge Bodil Peterson 114 rekonstruerte hus fra steinalder til middelalder i Norge, Sverige og Danmark. (Peterson 2003). Ofte har man akseptert åpenbare feil og mangler for å oppnå realisme. En gjenreisning/ rekonstruksjon kan oppleves realistisk uten at den er historisk riktig. I lang tid har Riksantikvaren stått for en puristisk linje når det gjelder forvaltningen av stavkirkene. Man har fulgt retningslinjene som er nedfelt i Veneziacharteret, traktaten som angir internasjonale rammer for bevaring og restaurering av historiske bygninger, vedtatt av ICOMOS i 1965. Her heter det om blant annet rekonstruksjon:

”Artikkel 15 – arkeologi, ruiner: Vedlikehold av ruiner samt nødvendige tiltak for konservering og permanent vern av bygningsdeler og løse funn skal sikres. Videre må alt gjøres for å lette forståelsen av det avdekkede kulturminnet, men uten noen gang å forvrengne dets betydning. Alt rekonstruksjonsarbeid bør likevel a priori utelukkes. Kun sammenføyning av eksisterende deler som er gått fra hverandre kan tillates. Innsatte deler for sammenføyning skal alltid kunne gjenkjennes og skal kun utgjøre det nødvendige minimum for å sikre kulturminnets bevaring og gjenoppretting av sammenheng i dets former.”

Kravet om en fysisk rekonstruksjon av en bygning er pedagogisk positivt, men vil lett forveksles med en historisk virkelighet, godkjent av den faglige myndigheten. Derfor har Riksantikvaren ikke engasjert seg i de mange ulike kopiene, parafasene og rekonstruksjonene av ulike stavkirker som har vært utført de siste tiårene, inkludert Fantoft og kirken på Vestmannaeyar på Island.

Materialene har en historisk informasjon i overflaten, i formen og i måten de er tillaget på. Det spesielle er kombinasjonen av identitet, aldersverdi og materialbehandling, eller historisk, materiell og prosessuell autentisitet. Denne informasjonen forsvinner når elementet ødelegges eller forsvinner og kan bare i noen grad erstattes av kopier. *Historisk autentisitet* består i det vi kan tolke ut av enkeltelementene om planlegging, design og tillaging. Dessuten hva reparasjoner og ombygginger kan fortelle om synet på bruk og bestandighet av materialer gjennom historien. At flest mulig av bygningens elementer er bevart på sine opprinnelige steder gir den en spesiell antikvarisk verdi, mye av byggernes opprinnelige tankegang er bevart informasjon i elementene. Alle forandringer av

bygningen gjennom historien er irreversible når det gjelder historisk autentisitet. En hovedregel ut fra et antikvarisk synspunkt er derfor å bevare alle bygningsdeler på plass så lenge det er mulig. Bygningsdeler som er satt inn gjennom hundreårene kan ha vært tilpasset en eldre situasjon og ha bevart en opprinnelig form. De kan være tilnærmet *materielt autentiske*, selv om de mangler annen historisk autentisitet.

Hvilket bakgrunnsmateriale har man for å lage arbeidstegninger av en forsvunnet stavkirke i dag?

Bulls oppmålinger

Av dateringene på oppmålingstegningene til Georg Andreas Bull i Riksantikvarens arkiv kan man følge hans reise sommeren og høsten 1854. Mandag 4 september 1854 målte han plan og tverrsnitt i Leikanger kirke. Neste dag, tirsdag 5, var han i Stedje kirke og tegnet planen. Detaljer og tverrsnitt gjorde han ferdig på onsdag den 6, før han dro videre til Hafslo. Torsdag den 7 målte han plan og langsnitt i Hafslo. Fredag var antagelig reisedag, men lørdag 9 september var han kommet frem og tegnet detaljer på hovedportalen på Dale kirke. Søndag tok han vel fri, men mandag 11 fortsatte han på portalen. Tirsdag 12 september kom han til Fortun kirke, der han målte plan, langsnitt, tverrsnitt og detaljer. Det kan ha vært en lang dag, i dette området står sola opp ca kl 6 og går ned ca kl 19 rundt midten av september, men inne i kirkene er det gjerne betydelig mørkere enn ute, særlig i de krokene man må velge seg målepunkter. Kan han ha brukt kunstig lysmens han målte?

Han reiste videre til Urnes og var der fra fredag 15 til tirsdag 19, kanskje med søndag som fridag. Fire arbeidsdager i Urnes viser at det er tidkrevende å måle søylekapiteler. Onsdag 20 reiste han fra Urnes til Årdal. I Årdal kirke var både plan, langsnitt og tverrsnitt gjort unna på torsdag 21. Neste dag målte han tverrsnitt av støpulen, og lørdag 23 september målte han vestportalen i samme kirke.

Reiserute og tidsbruk gir ikke et inntrykk av en arkitekt på 25 år med uvanlige evner, men av en hektisk oppmåler som gjorde grovt arbeid under stort tidspress. Å tegne plan, tverrsnitt og langsnitt av en stavkirke på én dag sier noe om hvilket nivå han valgte å legge seg på når det gjaldt antall målepunkter han fant det nødvendig å ta. Det viser hva man kan forvente av nøyaktighet og detaljering av de mange elementene i en bygning.

I dag er det problematisk å bruke oppmålingene fordi han brukte tommer, fot og alen ved oppmålingene. Ved omregning til cm og meter vil det lett oppstå adderte feil som ikke er systematiske og derfor vriene å rette på. Bull brukte ikke et koordinatsystem og gikk glipp av avvik og uregelmessigheter, men slikt var han ikke ute etter, tidsfaktoren var viktigere. Han målte gjerne bare halve kirkenes plan og oppriss og normerte bygningen ved å forutsette at den var symmetriske om tre akser. Det er ikke mulig å si hvor avvikene ligger, hvilke mål han har avlest feil, hva han har utelatt og antatt eller hva han har ”rekonstruert” i sin todimensjonale tolkning. Ved hjemkomsten har han nok opplevd at mål var uteglemt eller feilskrevet slik at det ikke ”gikk opp”. Siden han verken brukte triangelmåling eller løpende mål hadde han ingen måte å etterprøve lengdene på. Når han ved hjemkomsten skulle tegne opp kirkens deler på basis av

originaloppmålingen, måtte han jenke til elementene. Det gjør han ved å la alle plan være i vater, alle vegger være i lodd og alle hjørner ha rette vinkler. Siden de faktiske skjevhetene ikke er tatt med, blir det endelige resultatet en normert beskrivelse med ukjente og usystematiske målavvik. Om tegningene av Nes stavkirke sier Håkon Christie:

”Det man likevel savner mest ved tegningene, er at de i liten grad gjør rede for de enkelte ledds innbyrdes sammenføyninger og de mange detaljvariasjoner som opptrer i en stavkirke, og som kan fortelle så meget om kirkens historie og håndverkernes fremgangsmåte da de bygget kirken.”(Christie 1979: 16).

Med andre ord, oppmålingene til G.A. Bull er ubrukelige som arbeidstegninger.

Prisen for rekonstruksjoner av forsvunne kirker blir lett 7-sifrede, tenk hva man kunne få av oppmåling, bygningsarkeologiske undersøkelser og grunnforskning i de stående stavkirkene for slike summer?

Christie, Håkon 1979: *Nes stavkirke = The stave church of Nes*. Riksantikvarens skrifter no 3. Oslo.

Peterson, Bodil 2001: *Förestälningar om det förflutna. Arkeologi och rekonstruktion*. Nordic academic Press. Lund.